

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НОВОЛАТИНСЬКОЇ СЕМІОСФЕРИ В СУЧАСНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ДИСКУРСІ

О.М.Ситько

(кандидат філологічних наук, доцент, Одеський державний університет внутрішніх справ)

В статтє исследуются неотложные проблемы изучения рецепции новолатинского наследия в постмодерном гуманитарном дискурсе, анализируются вопросы ее актуализации и модели системного осмысления новолатинской средневеково-барочной смысловой сферы.

The article focuses on actual problems of reception examination of new-Latin heritage in post-modern humanitarian discourse, and analyzes the issues of its actualization and models of systematic reflection on the new-Latin medieval baroque semantic sphere.

На сучасному етапі розвитку гуманітарних дисциплін увага до латини як історико-культурної універсалиї, до латиномовної художньої літератури, що є феноменальною одиницею не лише європейського, але й загальноцивілізаційного значення, є дещо зниженою, невідповідною її місцю та ролі.

Розмірковуючи про феномен латиномовної словесності, дослідники доволі часто вивчають лише класичні взірці, аналізуючи шедеври давньоримської або, рідше, ранньосередньовічної словесності. Такий підхід, звісно, має реальні підстави, які афористично можна було б сформулювати тезою «класика – вічна». Особливо ж класика антична, про яку відомий французький постмодерний філософ П.Рікер зауважив, що вона, поряд із Біблією, становить основу сучасної цивілізації, наріжну підвалину минулого та сучасного культурного поступу. Але, крім такої зацікавленості одвічними джерелами, не менш значущим видається нам і всеохоплююче вивчення інших форм втілення класики, які стали однією з іманентних основ української художньої словесності.

Вітчизняна новолатинська словесність становить ще не відчитаний потужний культурний шар, і саме тому увага до її дослідження та сучасної інтерпретації є надзвичайно важливою якраз на межі тисячоліть, у добу Постмодерну, коли триває складний і багатовимірний процес національної духовно-інтелектуальної самоідентифікації, а, отже, наукове прочитання кожної зі знакових одиниць культурного минулого є вагомим чинником принципової зміни вектора розуміння української культурної ідентичності, виділення найсуттєвіших її аспектів.

Усе це зумовлює *актуальність* пропонованої студії. Тим більше, що в новітніх літературознавчих працях чи не найближчої до нас зі слов'янських культур – білоруської – окреслюється потреба детального вивчення глибинного взаємозв'язку між античними (і насамперед латиномовними) першоджерелами й розвитком національної літератури. Так, зокрема, відомий білоруський учений – знавець білоруського Середньовіччя та Бароко Б.Лазука в праці «Беларускае Барока. Тэндэнцыі і напрамкі развіцця» окреслює одну з нагальних наукових потреб сучасності таким чином: «Глибокі і давні зв'язки білоруської культури із західною Європою сприяли широкому розповсюдженню античних взірців, а подібність громадсько-політичного і соціального розвитку утворила можливість типологічних паралелей [...] Не заглиблюючись детально в сутність цього питання, відзначимо, що класицистична тенденція отримала у білоруському бароко кілька напрямів. Одна частина з них у своїй основі мала уподібнення античним прикладам або повторювала їх (антиквізація), національний «переклад» античних першоджерел, друга – використання античної тематики на рівні так званого концепту. Безумовно, це лише принципова схема, обрис цілої сукупності питань, відповіді на які ще слід дати» (4, 59).

В українському, втім, так само, як і в білоруському культурному й літературному зокрема дискурсі поставлена Б.Лазукою проблема визначення співвіднесеності античних першоджерел (у сенсі трактування їх як указаних П.Рікером першооснов для європейської цивілізаційної одиниці) та їхнього інтерпретування в семіотичному полі національної української або білоруської художньої словесності виступає надзвичайно важливим чинником. Якщо ж взяти до уваги осмислення тієї парадигми, що визначає закономірності розвитку та функціонування смислового простору, який утворюється між спільним для всіх європейських народів античним першоджерелом та його інтерпретаційним полем у національній і, що особливо цікаво, східнослов'янській поетиці.

Всебічне дослідження означеного духовно-інтелектуального помежів'я може дати відповідь на питання *чому саме так репрезентантами культури саме цього народу інтерпретувались певні світові сюжети, явища, міфологічні одиниці, чому саме до певного спрямування тяжіли інтерпретаційні акценти, що окреслювали вектори того або іншого способу осмислення античних архетипів, символів тощо.*

Вагомою у наведених вище міркуваннях Б.Лазуки є й проблема «використання античної тематики на рівні так званого концепту». В українській літературі таке явище було особливо поширеним в епоху Пізнього Середньовіччя та Бароко. В поетичному шедеврї XVI століття, поемі С.Пекаліда «Про війну Острозьких під П'яткою проти низових», це явище спостерігаємо й на рівні образно-концептуальному, що близький до поетики античних першоджерел, і в семіпросторі, що має виразний національно-історичний і навіть історіософський характер. І такі приклади не поодинокі в поетиці української літератури вказаного періоду. Їхня наявність засвідчує задовго до доби глобальної культурної інтерференції присутність цікавого явища трансцендентної відкритості українського мислення, прагнення до збагачення себе скарбами культури *іншого*. Така відкритість також є однією із затребуваних постмодерним сьогоденням культурних констант національного середньовічно-барокового минулого.

Розквіт новолатинської художньої (а також наукової, публіцистично-полемічної, філософської) літератури зумовлювався в тогочасному житті України й Білорусі не в останню чергу ще й тим великим репрезентативним колом студентів, учених, гуманітаріїв, які здобули освіту в Європі. Цитований нами Б.Лазука так окреслює специфіку цього знакового явища для народів, які становили культурну основу Великого князівства Литовського: «Тільки за сто років Реформації з магнатських родів Великого князівства Литовського в університетах Західної Європи навчалася 466 осіб» (4, 112). Приклад наукової, мистецької, освітньої діяльності українця Юрія Дрогобича, вітчизняного латиномовного поета, доктора медицини, а згодом ректора Болонського університету й одного з чільних просвітителів Ренесансової доби, може слугувати переконливим доказом твердження про наявну культурну інтерференцію через латину східнослов'янського та західноєвропейського культурних просторів, зокрема, про їхній взаємовплив, що формував культурні простори обох цивілізаційних універсалій. Сучасний дослідник творчості Ю.Дрогобича професор В.Вандишев, осмислюючи контекст, що в ньому творив і який формував український латиномовний учений і митець, зазначає: «Дуже показовим у цьому плані є той час, у який жив Ю.Дрогобич. Доба ця названа Відродженням. Це цікавий час і для нашої вітчизни [...] Тоді пошуки філософсько-релігійних підвалин життя актуалізували й хвилю духовного оновлення та пошук істини в Західній Європі: італійський геній Леонардо да Вінчі (1452-1519), нідерландський художник Ієронімус Босх (бл. 1450-1516), русич Юрій Дрогобич (1450-1494), англійський мислитель-утопіст Томас Мор (1478-1535) [...] Еразм Роттердамський (1469-1534), Мартин Лютер (1483-1546) [...] сама доба була живлячим ґрунтом для ствердження нового світогляду й світорозуміння [...] Юрій Дрогобич зробив свій внесок у цю скарбівницю» (1, 283).

Синтетичне єднання в одну добу духовно-інтелектуальних надбань мислителів, митців – репрезентантів багатьох культур, різних, часом надто віддалених не лише географічно, але й передусім ментально, цивілізаційних універсумів стимулювало появу в історії знакової доби європейського Відродження. Але таке єднання було б неможливим, якби не існувало спільної для всіх не просто мови, а архетипно наповненої досвідом попередніх поколінь мови культури, якою була латина. Нею – це аксіоматично – володіли всі провідні творці європейського Ренесансу, і саме вона ставала в кожній культурі різною мірою і в різних формах способом формування ренесансної свідомості, продовжуючи цим незриму традицію передання культурного досвіду античності та Середньовіччя.

У сучасному постмодерному дискурсі така модель гармонійного передання через мовно-архетипну універсалію досвіду різноспрямованих за векторами духовного розвитку епох є не просто гостро затребуваною, але й у непоодиноких випадках майже ідеальною. А те, що й нині постаті та культурна спадщина українських новолатинських митців і мислителів – творців Ренесансу зокрема – є надто актуальними, а їх осмислення в європейському гуманітарному дискурсі завжди затребуваним, засвідчує, наприклад, наведений В.Вандишевим у післямові до виданих уже в XXI столітті творів Ю.Дрогобича промовистий факт: «Спробу опрацювати, перекласти і видати праці Ю.Дрогобича здійснювали німецькі вчені в 1960-тих роках» (1, 274). Важливою є й та обставина, що нині, за твердженням сучасного українського вченого, деякі з рукописів Ю.Дрогобича, зокрема «Міркування про затьмарення», зберігаються «у фондах Національної бібліотеки в Парижі» (1, 278). Варто погодитись, що подібна констатація вкотре яскраво засвідчує цінність української новолатинської культурної спадщини, перспективність її не лише українського вивчення й осмислення.

Слід привернути увагу ще до одного суттєвого аспекту актуалізації національного новолатинського середньовічно-барокового дискурсу в сьогоденні та майбутньому, який позначається висловленим колись, досі з остаточною достовірністю не встановленим автором «Історії Русів». Книги – орієнтира для українських просвітителів XIX століття – Т.Шевченка, П.Куліша, М.Костомарова. Книги, створеної, як відомо, в другій половині XVIII століття, яка серед інших історіософських концептів містить захоплюючий опис однієї зі знакових для українського світосприйняття та самоототожнення універсальних ціннісно-сміслових парадигм.

Ідеться про трансцендентний, сакралізований українською традицією образ Дніпра. Ми вже мали

можливість детально дослідити поетику втілення цього, в основі міфологічно-фольклорного образу, в історичній поемі І.Домбровського «Дніпрові камени». Ця поема була написана І.Домбровським наприкінці 1610-х років, одним із митців-фундаторів національного літературного дискурсу більш, ніж за століття до появи «Історії Русів». Тим цікавішим для української самоідентифікації сучасної доби є перегук створеного українським новолатинським поетом образу Дніпра та образу Дніпра в «Історії Русів». Вони не просто близькі за смисловими константами, а сутнісно втілюють одну й ту ж ідею не розділення, а, навпаки, *єднання* України Дніпром. Актуальність і цієї, образно виявленої у знакових творах XVII та XVIII століть, смислової домінанти в усі часи, на нашу думку, так само не потребує додаткових доведень.

Суттєвим видається і такий спосіб актуалізації культурного світу новолатинської словесності, що міститься у стратегії повномірного відродження всього обширу знань про роль латини як культурного феномену в житті українців доби Середньовіччя та Бароко. Вивчення цього явища в усій його культурно-історичній багатоаспектності тривалий час табувалося різними системами прямих і непрямих приписів та заборон. Між тим, в «Історії Русів» знаходимо таку цікаву констатацію ролі, що її відіграла латина й культурні системи, тим чи іншим чином з нею пов'язані, в житті українського суспільства доби Пізнього Середньовіччя та Бароко. Характеризуючи загальну атмосферу ускладнення духовно-інтелектуального життя українців у XVIII столітті, невідомий автор (за деякими припущеннями ним міг бути Г.Кониський) констатує цікавий факт. Розповідаючи про негативну діяльність в Україні ігумена Московського монастиря ієромонаха Суханова, автор «Історії Русів» зазначає: «А на малоросійське духівництво особливо доносив Святішому Синодові, що воно [...] заразилось триклятою Латинщиною Римською» (3, 235). В наведеному контексті нас цікавить якраз окреслений чинник відкритості українського тогочасного суспільства *через латину* до Європи, що констатується людиною, далеко не прихильною як до України, так і до Європи, й латини як тогочасного універсального культурного європейського коду. Церковне життя в Україні тієї доби було найвищим проявом культурного життя. Отже, констатована ієромонахом Сухановим наближеність церковного життя українців до латинських ідейно-смислових парадигм засвідчувала таку ж наближеність загального вітчизняного культурного обширу до європейських ідейно-смислових універсалій. Цю диспозицію, на наше переконання, завжди слід враховувати при ретельному дослідженні феномену української середньовічно-барокової літератури й культури.

Істотно, що про різноаспектний вплив латиномовного дискурсу на всі основні (від народнопоетичного до офіційного й наукового) види мовлення свідчить і класична «Енциклопедія українознавства». Характеризуючи мовно-культурні реалії доби українського Пізнього Середньовіччя, Я.Рудницький зазначає: «В народних піснях (наприклад, у першій записаній чеською латинкою в 1571 році про Штефана Воєводу), в козацьких думах, у віршах Некрашевича [...] подибуємо перші спроби свідомого і серйозного намагання ввести народну мову в письменство» (2, 349). Вельми суттєвою є саме ця модель взаємодії мовних реалій, у якій «латинка» не лише стає дієвим способом поширення українського народнопоетичного слова в культурах інших (наприклад, Чехії) країн (цікаво, що обидві слов'янські культури ширили свої духовно-інтелектуальні контакти в досліджувану добу за допомогою латини), а й те, що такі, здебільшого латиномовні поети XVIII ст., як зокрема І.Некрашевич, ставили за мету «вивести народну мову в письменство».

Вагомим видається й те, що українські гуманітарії минулого використовували принаймні латинську графіку для розповсюдження козацьких дум – репрезентантів особливої національної історіософської та морально-етичної концепції поза межами України. Вказаний факт також можна віднести до таких, що засвідчують поліфункціональність латиномовного дискурсу у вітчизняному та загальноєвропейському семіпросторі.

Ще одну важливу рису, яка потверджує вплив латиномовного дискурсу на українську мовно-культурну ситуацію доби Пізнього Середньовіччя та Бароко, Я.Рудницький визначає так: «Найсильніше виявляє себе в цю добу мова, що є мішаниною різних елементів: староцерковнослов'янського і народного українського, з великою домішкою [...] латинсько-німецьких слів і форм, тобто органічно зросло середньоукраїнське койне. Воно вживається широко в офіційних актах, грамотах, описах замків тощо. Цього койне [...], багатого на польські та латинські слова й звороти, вживають учені і письменники братських шкіл, передусім, Києво-Могилянської Академії. Його вживають у промовах і диспутах, а також у товариських взаєминах освічених верств тодішнього суспільства. В літературі цим койне писані твори А.Радивиловського, М.Довгалецького, козацькі літописи Самовидця, С.Величка, Г.Грабянки» (2, 352). Феномен, про який ідеться у цитованому вище міркуванні знаного українського гуманітарія, має синтетичну природу і викликаний різноспрямованими культурними впливами та векторами розвитку. Проте такою ж мірою цей феномен є одним із чи не найбільш характерних концептуальних проявів української середньовічно-барокової ідентичності, в якій органічно єдналися консервативно трактований церковнослов'янський, народнопоетичний, фольклорний та європейський (латинський) дискурси.

Латинський дискурс, а не польський чи німецький, відіграв роль першооснови для всього синтетичного мовного універсуму, адже саме латина сутнісно «дорівнювала» староцерковнослов'янському

дискурсу як репрезентант стародавніх європейських традицій і народнопоетичному так само, як стародавньому, такому, що ще й досі значною мірою базується на дохристиянському міфологічному світосприйнятті. Ці три першооснови мали не стільки лише мовне, скільки саме мовно-ментальне втілення, виступали у ролі великих семіотичних полів, де сфера вербального, втіленого у мові, була лише зримою частиною айсберга. Подібне явище спостерігалось і в європейській ренесансній культурі. Цікавим підтвердженням цього може бути те, що феномен койне став рівною мірою прийнятним для всіх провідних верств суспільства, оскільки, як зауважує Я.Рудницький, поширився від офіційних актів (грамот, описів тощо) до філософії, риторики, поезики, художньої літератури тощо. Те, що такий синтез був мовою Києво-Могилянської академії, так само, як і мовою шедеврів барокового літописання, вказує на його органічну притаманність національній ментальності.

Означений спектр уже сам по собі засвідчує визнання адекватного впливу всіх елементів койне на культурний процес епохи вітчизняного Середньовіччя, вказує на те, що з плином часу і попри заборони користуватися такою органічно синтезованою мовою (указ Петра I від 1721 року) ані вона, ані її складові не могли зникнути безслідно зі смислового поля національної словесності, адже характеризували сам тип національного культурного виявлення. І, крім того, через принцип мовно-ментального універсалізму типологічно споріднювали український та європейський гуманітарний процеси.

Підсумовуючи сказане, зупинимось на кількох концептуальних аспектах, що акумулюють у собі світоглядні універсалії присутності латиномовного дискурсу в українському культурному просторі. Принципово значущим нам видається подання адекватної до розуміння потреб сьогодення та гуманітарних перспектив українського майбутнього стратегії оприявлення латиномовного та щільно пов'язаного з ним латинокультурного (під цим визначенням маємо на увазі весь обшир національно-цивілізаційних феноменальних одиниць Європи й світу загалом, пов'язаних з латиною як культурним феноменом) дискурсу як історико-культурних універсалій, у яких відображається вся мисленнєва парадигма розвитку української словесності не лише середньовічно-барокових, але й подальших культурно-історичних епох.

Так само важливим є акцентування в постмодерному дискурсі й на латинській культурній універсалії як на особливій формі культурної відкритості через посередництво всім зрозумілої мови, рівною мірою вираження адекватної до різноспрямованих, різноаспектних, приналежних до цілком відмінних національних дискурсів мовно-ментальних семіотичних одиниць. Вказана постановка питання є особливо важливою, якщо взяти до уваги виявлення в українській смисловій культурі саме через латинську мову знакових семіосфер античності, раннього та пізнього європейського християнського Середньовіччя й Ренесансу.

Окреслений нами проблематичний зріз, звісно, не вичерпує всього обширу завдань, що постають у сучасних гуманітарних науках, які тією чи іншою мірою причетні до вивчення латиномовного дискурсу. Означене коло питань видається перспективним, якщо вести мову про вироблення відповідної і матеріалу, що вивчається, і сучасним потребам дослідницької моделі осмислення національного культурного досвіду в цій царині наукового знання.

1. Вандышев В. От научного редактора-составителя // Юрий Дрогобич. Годы и пророчества. – Харків, 2002.
2. Енциклопедія українознавства / За ред. В.Кубійовича та З.Кузелі: В 2 т. – Мюнхен; Нью-Йорк, 1949. – Т. 2.
3. История Русов. – К., 1991.
4. Лазука Б. Беларускае Барока. Тэндэнцыі і напрамкі развіцця // Барока у беларускай культуры і мастацтве. – Мн., 2005.